

Yüzyıl Önce İstanbul'da Çıkan Fransızca Bir Dergi: La Revue Orientale ve Kurucusu Adolphe Thalasso

SEMAVİ EYİCE

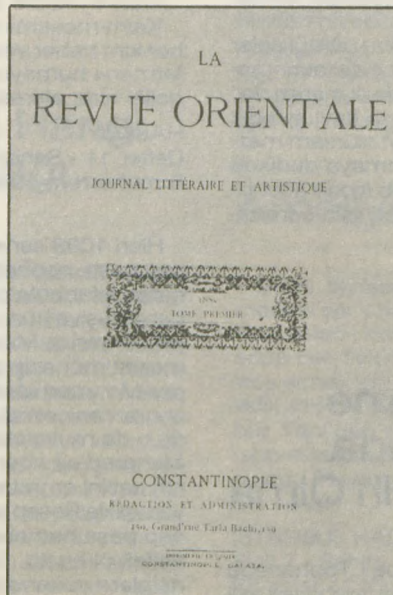
HALİC'in karşı yakasındaki Galata daha Bizans çağında İstanbul'un yerli halkından daha değişik bir halkın kaynaştığı bir bölge olmuştu. Şehir feth olunup, İstanbul genç Osmanlı Devleti'nin başkenti olunca, Galata'nın bu durumu daha da belirli bir biçim aldı. Burada çeşitli dinlerden, çeşitli diller konuşan değişik milletlerden insanların arasında, Batı Avrupa'nın bütün ülkelerinden gelmiş kişiler de yaşıyordu. Yavaş yavaş Galata'nın yukarı kesimlerine yayılarak bir vakitler "Beyoğlu bağları" denilen yerlere yerleşen bu insanlar, burada XVII. yüzyıldan itibaren kurulan yabancı elçiliklerin gölgesinde daha da gelişmek imkânını bulmuşlar ve XIX. yüzyılda Beyoğlu, mimarisi geleneklerine bağlı insanları ile Türk ve Müslüman İstanbul'un karşısında insanları, binaları, eğlence ve hayat düzeni ile küçük bir Avrupa şehir görünümüne almıştı. Çeşitli sebeplerin buraya getirdiği ve bazıları burada yerli veya kendileri gibi yabancı gayri-müslimler ile evlenerek başlıbaşına bir "millet" meydana getiren bu yarı Batılılara *levantin* denilirdi. Türk halkı, kendisine yabancı olan bu insanları "Tatlısu frenği" olarak adlandırmıştı. Türk ve Müslüman halk bu frenkleri kendi aralarında, değişik davranış ve kıyafetleri ile ancak onların

Tatlısu (Eauxdouces, Süssen-wasser, Sweetwaters) olarak adlandırdıkları, Kâğıthane veya Göksu deresi mesire yerlerinde gördüklerinden böylece adlandırmış olmalıydılar.

Bu "tatlısu frenkleri" Beyoğlu'nda Avrupa şehirlerindeki birçok şeyin de benzerine sahip olmağa çalıştıkları dik-

kati çeker. Bu arada zaman zaman, bilhassa Fransızlar tarafından dergiler de çıkarılmışsa da, bunların ömürleri pek fazla olmamıştır. İstanbul'da basılan Fransızca gazete ve dergilerin bir kataloğu bir kaç yıl önce yayınlandı.¹ Bunun içinde *La Revue Orientale - Journal litteraire et artistique* adlı bir derginin 1885-1886 yıllarında yayımlandığı ve bu derginin tek tam koleksiyonunun Paris'te Bibliothèque Nationale'da olduğu bildirilmiştir. Biz bu derginin birinci ve ikinci yıllarından bir kısmını bir arada ciltlenmiş olarak, bir vakitler İstanbul eski kitap piyasasının merkezlerinden olan Yüksekaldırım'da, kitapçı Lefteris Bert'de raslanmış ve o devrin kitapçıların çok makul ölçülerde biçtikleri bir ödeme ile satın almıştık.

La Revue Orientale'in bir başkasının da dikkatini çektiğini az sonra öğrendik. Mehmet Önder, aylık bir edebiyat dergisinde yayınladığı çok kısa bir yazıda, Paris'de Bibliothèque Nationale'da bu derginin yalnız *tek* sayısını gördüğünü bildiriyor ve bu derginin Türk-Fransız sanatçıların işbirliği ile yayımlandığını haber veriyordu. Yine M. Önder'in yazdığına göre dergi Padişah II. Abdülhamid'in izni, isteği ve yardımıyla yayınlanmış ve "... doğu ve batı dünyası arasında kültür, sanat ve edebiyat

ilişkileri kurmak amacıyla olduğu, Osmanlı gençliğine sayfalarını açtığı, bu faydalı teşebbüse karşı olanlara cevap vermenin dahi gerekli görülmediği...” de önsözde bildirilmiştir.²

M.Önder bir Türk teşebbüsü olarak gördüğü bu derginin müdürlüğüne A.Thalasso adında birinin tayin edildiğini bildirdikten başka kısa makalesinin sonunda bu dergide bazı Türkçe şiirlerin Latin harfleri ile Fransız transliterasyonuna göre yazıldıklarını dikkate değer bulduğunu, bazı örnekler vererek açıklar. Makale şu cümleler ile sona erer: “Tarihimizde ilk sanat ve edebiyat dergisi olduğunu sandığımız *La Revue Orientale*, aynı zamanda bizde, Osmanlı Sarayı’nın Latin harflerini benimsemesi ve bu yola doğru akım başlangıcı olarak önem kazanmaktadır. Yalnız ilk sayısını gördüğümüz derginin kaç sayı ve ne zamana kadar yayınlandığını şimdilik bilmiyoruz. Araştırılmağa değer bir konu.”

La Revue Orientale’i çıkaran Adolphe Thalasso’nun bir Beyoğlu levanten’i olduğunda şüphe yoktur. Adı büyük ihtimal ile Rum asıllı hatta belki de Katolik Rumlardan olduğunu gösterir gibidir.³ Genellikle Syra adasından gelen Katolik Rumlar iyi Fransızca öğrenimi görmüş oluyorlardı. Paris ile sıkı bağlantısı olan A.Thalasso da Fransızca pek çok kitap ve şiirler yayınlamış bir yazardı. Nitekim, 1909’a kadar hepsi de Fransızca olarak Paris’in ünlü yayınevleri tarafından yayınlanmış dört şiir, bir nesir, iki tiyatro kitabına imza atmış bulunuyordu. Bunların dışında “*Türkiye’de Molière*” (= *Molière en Turquie*); “*Karagöz*” (= *Karaguez*); “*Molière ve Karagöz sahnesi*” (= *Molière et le théâtre de Karaguez*), “*Başlangıcından günümüze kadar Türk tiyatrosu*” (= *Le théâtre turc, de l’origine à nos jours*), “*İstanbul’un ilk resim sergileri*” (= *Les premiers salons de Constantinople*); “*Doğu ressamı Fausto Zonaro*”, (= *Fausto Zonaro, Peintre orientaliste*); “*Asya’da aşk yazıları antolojisi*” (= *Anthologie de l’amour asiatique*); “*İstanbul*” (= *Constantinople*); “*Dersaadet veya Türk yaşamından sahneler*”, (= *Déri-sé’adet ou scènes de la vie turque*) başlıklı yayınları vardı. Bunlardan sonuncusu ressam Zonaro’nun resimleri ile süslenmişti. Thalasso ayrıca İran’da sahne çalışmalarına dair de iki yayın yapmıştı. 1909’da çıkan yayınları listesinde “*Osmanlı müzesinde şaheserler*” (= *Les chefs-d’oeuvre du Musée Ottoman*), ile “*Türkiye’de orientalist ressamlar*” (= *Les peintres orientalistes en Turqu-*

ie) başlıklı iki eserinin de baskıda oldukları haber verilir.

A.Thalasso’nun İstanbul’da açılan resim sergileri ile ilgili olarak yayınları da vardır: *İstanbul’da ilk resim salonları*, (*Les Premiers Salons de Peinture de Constantinople*) Paris 1906; *İlk Osmanlı Sanat Sergisi (Première Exposition Artistique Ottoman)* “*L’Art et les Artistes*” Dergisi (Nisan 1907); ayrıca ressam *Fausto Zonaro* hakkındaki çalışması “*L’Art et les Artistes*” Dergisi, sayı 46 (Ocak 1909)’da çıkmıştır.

Aranıp, bulunup etraflı surette incelenmesi gereken, bugün unutulmuş olan bütün bu yayınların dışında A.Thalasso’nun kendi türünde ilk eser olduğundan hâlâ faydalı olan bir kitabı daha vardır. Bu Osmanlı resmi hakkındaki, güzel baskılı resimli kitabıdır.⁴ Fransızca olarak “*Osmanlı Sanatı, Türkiye ressamları*” (= *L’art Ottoman, les peintres de Turquie*) başlığı ile Paris’de yayınlanan bu eser “*Türkiye’nin orientalist ressamları*” (= *Die orientalischen Maler der Türkei*) başlığı ile Berlin’de Almanca olarak da basılmıştır. Her iki baskıda da eser, kendisi de ressam olan şehzade Abdülmecid Efendi’ye sunulmuştur. 1909’da henüz baskıda olduğu belirtildiğine göre bu kitaplar herhalde 1910’a doğru piyasaya çıkmış olmalıdır. Burada Türklerden sadece Şehzade Abdülmecid Efendi, Osman Hamdi Bey ile Halil Paşa anılır. Adları geçen diğer ressamların hepsi İstanbul’da yaşayan yabancı sanatçılardır. Thalasso’nun, 1914’de Türk tiyatrosunu düzenlemek için getirtilen⁵ fakat fazla birşey

Said Bey (Lastik)

yapmadan yurduna dönen ünlü A. Antoine’in kurduğu “*Le Théâtre Libre*”e dair başlıbaşına bir kitabının da oluşu, bu İstanbul levanten’inin sahne sanatlarıyla yakından ilgisi bulunan ve Paris ile sıkı ilişkili, çok kültürlü bir kişi olduğunu ortaya koyar. Metod, bibliyografya, dökümantasyon bakımlarından bu kitap o derecede mükemmel ve eksiksizdir ki, A.Thalasso’nun bu hususta çok derin ve etraflı bilgisi olduğu açıkça belli olur.⁶ Bu adama dair yaptığımız araştırmada öğrenebildiğimiz tek husus Thalasso adında bir kişinin yüzyıl kadar önceleri, İstanbul’daki Osmanlı Bankasında çalıştıdır.⁷ Thalasso’nun küçük adı Gustave olan bir de kardeşi vardır. Derginin idarecileri arasında da adına raslanan bu kişiye Adolphe 1909’da basılan *Le Théâtre Libre* başlıklı kitabının bir nüshasını el yazısı bir ithaf cümlesi ile hediye etmiştir. Şimdi özel kütüphanemizde bulunan bu nüsha dışında, elimize geçen 15 Mart 1907 tarihli ve Budapeşte’de Kont Gustave Széchenyi’ye yollamak üzere yazılmış bir resimli kartta Gve.Thalasso imzası bulunmaktadır.⁸

La Revue Orientale’in, İstanbul’da Tarlabaşı caddesi 159 numarada olan bir idarehanesi vardı. Dergi Galata’da Ebuzziya basımevinde dizilip basılıyordu. Ancak, ilk sayıda bu kayıdn bulunuşuna karşılık, sayıların sonunda derginin Beyoğlu’nda 491 numaradaki E.Vitalis basımevinde basıldığı bildirilmektedir. Müdürü Adolphe Thalasso, redaktörü Guillaume Maubert, idare müdürü Gustave Thalasso, sekreteri Alfred Spadaro ve muhasebe müdürü Etienne Daleggio idi. Bunlardan G.Maubert’i yalnız dergideki yazılarından ta-

Adolphe Thalasso

nyoruz. Sekreter A.Spadaro adından anlaşıldığı gibi, Beyoğlu'nun levanten'lerinden olmalıydı. E.Dalleggio ise Ege denizinde Syra adasının eski bir Katolik ailesine mensuptu. Bu aileden 1888'de doğan Eugène Dalleggio (adını daima iki l ile yazardı) da Osmanlı Bankasında yetişmiş, Osmanlı devletinin son yıllarında bazı maden imtiyazlarına sahip olmuş, İstanbul ve bilhassa Galata'nın tarihi ve arkeolojisi hakkında pek çok makale ve kitap yayınlamıştır. Adını E.Dalleggio d'Alessio şeklinde yazan bu kişi 1935'lerde Atina'ya göç etmiş ve birkaç yıl önce orada ölmüştür.⁹

Derginin başında "edebiyat ve fen ilimlerinin koruyucusu" Sultan II. Abdülhamid'e bir sunuş yazısı yer alır. Bunda Padişaha saygılar sunulduktan başka derginin basımı için verilen izin-den dolayı teşekkür edilmektedir.

Derginin 1885'e ait ilk cildi 18×24 cm. ölçüsünde 430 sahifeden meydana gelmiştir. Elimizde 1886 yılına ait ikinci ciltten ise sadece toplam 96 sahifelik iki fasikül bulunmaktadır. Derginin bu kadarla kaldığı ve daha başka sayısının çıkmadığı tahmin edilebilir. Nitekim yukarıda adı geçen Fransızca periyodikler katalogunda da derginin 1886 yılı Şubatı'ndan sonra çıkmadığı belirtilmiştir. Ayrıca A.Thalasso'nun 1909'da basılan kitabının başındaki çıkmış eserleri listesinde de derginin ancak 1885 ve 1886 yıllarında yayınlandığı belirtilmiştir. Böylece Derginin 1886'dan sonra yayınlanmadığı kesinleşir.

Baş tarafında birçok Türk yazarının adlarının bulunmasına rağmen dergide Ermeni ve Grek edebiyatları ile Rum, Slav, Ermeni yazarlarının eserleri de büyük yer tutar. Fransızlar ise ağır basmaktadır. Bazıları çok tanınmış bazıları ise bugün unutulmuş birçok Fransız şair ve yazarın eserleri bu sahifelerde yer almaktadır. Yazılarının çoğu Fransız edebî yazarları ile ilgilidir. Şair François Coppée (1842-1908), Catulle Mendès (1824-1895) hakkındaki makaleler birçok sayı devam etmiş, Victor Hugo (1802-1885)'nin ölümü üzerine de makaleler çıkmıştır. Francis Melvil'in *Mademoiselle de Comminges* başlıklı romanı da derginin sahifelerinde tefrika edilmiştir. Paris'deki tiyatro oyunlarına dair haberler de bu dergide hayli yer tutmaktadır. Bu bakımdan *La Revue Orientale* ilk bakışta İstanbul'da basılan bir Fransız edebiyat ve sanat dergisi gibidir. İkiat Bey imzalı makale ise Türk halk hikâyelerine dair bir araştırma başlığına sahip olmakla beraber (s.14-17), sadece konuya bir gi-

riş olup, Türk halk hikâyelerini bu İkiat Bey'in Anadolu ve İstanbul'dan derleyerek Fransızcaya aktardığını belirtmektedir. İlk hikâye ise (s.18-19), "Genç kızların sevdiği pınar" başlıklıdır. Burada Gülbahar adındaki bir köyde görülen, başında iki Roma heykeli duran bir pınarın hikâyesi anlatılmıştır. s.25'de Rıza Bey (Nur)'in Latin harfleri ile yazılmış 5 beyitlik bir şarkısı, Fransızca tercümesi ile yer alır. Daha çok İstanbul'da yaşayan Fransızlara

Tarik başyazarı Esad Bey

Paris sahne ve edebiyat olaylarını anlatmak gayesiyle çıkan dergide L.Enault'un uzun bir yazısı, Paris'deki tiyatrolardan haber vermektedir.

İkinci sayıda redaksiyona J.V.Acemyan, Ahmet Mithat Efendi, Ebuzziya, Ch.Buet, *Tarik* gazetesi başyazarı Sa'id Bey¹⁰ ile İran'lı M.Tahir Efendi girmiştir. Bu sayıda O.Tokat'ın Ermeni edebiyatı hakkında bir yazısı (s.41-43, 82-84), Abuzer Galip'in İran tiyatrosuna dair araştırması (s.50-53 ve 71-73), Salih Efendi'nin dört beyitlik bir gazeli ve bunun Fransızca tercümesi (s.54) görülür. A.Thalasso ise Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'ya ithaf ettiği "Plevne mağlubu" başlıklı bir *sonnet* sinde, bu büyük askeri Napolyon ile

karşılaştırarak onu:

"Yenilmekle beraber, kendisini yenenen daha yüce..."

(Qui, vaincu, fut plus grand encor que son vainqueur...) mısraı ile tarif eder. L.Enault'un uzun Paris sahne haberlerinin arkasından Fortunio imzası ile Beyoğlu haberleri gelmektedir (s.62-64). Burada A.Dumas'nın *Denise* piyesinin oynandığı bildirilir. İstanbul'da tasahhuf Koyan Brezilyalı Gomez'in *Salvator Rosa* operasını ise ağır surette tenkit eder. Halbuki yine Beyoğlu'nda oynanan *Fra-Diavolo* ise mükemmeldir. Bu sahifeleri kaleme alan Fortunio adlı kişi, baharın başlaması ile Beyoğlu'nun boşaldığını, pek çokların Nisan ortasından Mayıs ortasına kadar bir ayı Bursa'da geçirdiklerini bildirir. Mudanya'dan Bursa'ya döşenmesi tasarlanan demiryoluğun bitirilmeden bırakıldığını, fakat yeniden girilen bu çalışmalar tamamlandığında, Bursa'nın da monden hayatın bir merkezi olabileceğini ve tabiatı seven Alman ve Fransızların Karlsbad ve Vichy yerine bu harika şehre gideceklerini yazar.

Birinci cildin içinde G.des Godins de Souhesmes'in Cezayir'in etnik incelemesi yer alır (s.75-78; 158-162; 304-309). Ebuzziya Tefvik Bey'in "Harun-u Reşid ve Vezir Tüsi" başlıklı kısa anekdotu Arap harfleri ile Türkçe olarak dizilmiş ve J.V.Acemyan tarafından Fransızcaya çevrilmiştir (s.81). Beyoğlu haberlerinde Mayıs ayında Kâğıthane mesiresinin sevilen bir eğlence yeri olduğuna işaret edilerek sahnelerin artık boşaldığı, sadece *Faust* operasının başarılı bir biçimde oynandığı vurgulanır. Beyoğlu'nda *Ruy-Blas*'dan başka *Barbier de Séville* operası da sahneye konulmuş, fakat bu sonuncusunun ikinci akşamında, orkestra yerleşmiş ve seyirciler yerlerini almış, perdenin açılışını beklerken, oyunun rejisörü sahneye çıkarak, operanın iptal edildiğini bildirmiştir. Bu garip olayın sebebi müzisyenlerin ücretleri önceden ödenmediği için grev yapmalarındır.

Birinci cildin içinde o sırada Rodos mutasarrıfı olan Namık Kemal Bey'in tiyatro hakkında bir mektubunun eski yazı ile Türkçe metni ve L.Charrel tarafından yapılmış Fransızca tercümesi bulunmaktadır (s.147-155).¹¹ Tiyatronun eğlence olduğu fikrinden hareketle N.Kemal bunun bir ihtiyaç olduğunu vurgular. Sahne gazete kitaptan çok daha etkileyici güce sahiptir. Ancak sahne oyunları yazarlığı çok zordur. Türk tiyatrosunun gelişmesi için oyuncular dillerini düzeltmeli ve üslup sadeleşmelidir. Aynı sayının sonundaki Beyoğlu haberleri bölümünde (s.180-182),

La Revue Orientale'in İstanbul'da Tarlaabaşı'nda bir yönetim yeri vardı. Dergi Galata'da Ebuzziya basım evinde basılıyordu. Derginin başında "edebiyat ve fen bilimlerinin koruyucusu" Sultan II. Abdülhamid'e bir sunuş yazısı yer almaktaydı.

Thalasso'nun bir levanten olduğunda şüphe yoktur. Adı büyük bir ihtimal ile Rum asıllı hattâ belki de Katolik Rumlardan olduğunu gösterir gibidir. Thalasso Fransızca pek çok kitap ve şiirler de yayınlamıştı.

İstanbul'da Bayramın karşılanması, Pa-dışahın Bayram selâmlığı anlatıldıktan sonra, Levanten'lerin Petits-Champs olarak adlandırdıkları Tepebaşı gazinosunda konuşulanlar ve görülenler üzerinde kısaca durulur. Cibali yangınında zarar görenlere yardım için Tepebaşı bahçesinde düzenlenen eğlencenin de parasından bazı kişilerin faydalandığı yolundaki dedikodulara, Fortunio takma adlı yazar, "Bal tutan parmağını yalar" sözü ile katılır.

İlgi çekici bulduğumuz yazılardan biri de Belçika'da "Anvers'deki Uluslararası sergide Türkiye" (s.249-251) hakkındadır. 2 Mayıs 1885'de açılan bu büyük sergide Türkiye çok kısıtlı bir şekilde temsil edilmiştir. Fakat İsviçre, İspanya ve İngiltere ondan da daha az yer işgal ederler. 995 m²'lik bir alanda kurulan Türk pavyonunda sadece üç veya dört ciddi müessesese temsil edilmiştir. Geri kalanı Filistin'den gelmiş Arap satıcıların kurdukları bir "pazar"dan ibaret olup, burada Paris'de yapılmış Doğu taklidi eşyalar, bazı sedef işleri ve sekerlemeler satılmaktadır. Ancak bu

Kostantin Karateodori Efendi

pazarın satıcıları da oldukça şamatacı kişilerdir. Fakat yine de burası ziyaretçileri çekmektedir. Ciddi müesseselerin başında "Osmanlı Tütün Rejisi" (Régie Ottomane des Tabacs) gelmektedir. Burada satış yapılmamakta, hayli uzakta üstünde Türk bayrağı olan bir köşk-te sigara ve tütün satışa sunulmuştur. Faik Paşa G.Della-Sudda'nın getirdiği eczacılık ham maddeleri ile haşhaş ürünleri teşhir edilen bölüm ikinci önemli müessesedir. Sergi jürisi, Reji'ye büyük ödül, Prof.Della-Sudda'ya ise altın madalya vermiştir.¹² Elia Souhar-ni Sadullah ve Şrk.nin getirdiği halılar, kilimler, Şam perdeleri, işlemeler, kırmızı kösele terlikler ile lokumlar hemen hemen tamamen satılmış, müessesese de bir bronz madalya kazanmıştır. Belçika'da Osmanlı Devleti'ni temsil eden elçi Karateodori Efendi ise, Belçika Krallının sergiyi ziyaretinde tebrik edilmiştir. Mme.C.Suchodolska imzalı bir yazı Türk-Rus savaşı (1877) sırasında Bulgaristan'da Kızanlık'ta yaşayan bir hekim ailesinin gördüklerinin hikâyesidir (s.252-256; 297-301). Adından anlaşıldığı gibi Polonya'lı bir hekimin eşi olan yazar, şehri işgal eden Rusların Türklerle karşı nisbeten iyi davranmalarına karşılık Bulgarların hayli zulüm yaptıklarını anlatır: Ruslar ise bu kötülüklerle karşı ya gerçekten çaresiz kalıyor veya öyle görünmek yolunu tutuyordu. Kaçmak isteyen Türkleri ihbar eden Bulgarlar bunların Kazaklar tarafından acımasızca öldürülmelerini sağladılar.

Yazar kadının en dehşetle gördüğü manzara ise Bulgarların ve Kazakların yağma mallarını yükledikleri bir öküz arabasının arkasından sürükledikleri genç bir Türk kadını olmuştur. Üstünden örtüsü alınmış ve başındaki yarıdan yüzüne kanlar süzülen kadının, elinde küçük bir Türk bayrağı taşımağa zorlamışlardı. Zavallı kadının eteğine yapışarak giden üç yaşlarında kadar bir kız çocuğu da: "Anne, ekme!" diye haykırıyordu. Mme Suchodolska daha buna benzer korkunç sahneleri anlatmaktadır. Aşlında daha arkası olan bu yazının devamı nedense yayınlanmadan kalmıştır.¹³

Eylül sayısının Beyoğlu haberleri bölümünde (s.272-279), 27 Ağustos günü Büyükkada'da yapılan yelken yarışısı anlatılır. O gün burada bütün sosyete seyirci olarak toplanmıştır. Gece ise bir balo verilmiştir. "Topal şeytan" (*Le diable boiteux*) imzası ile bu yazıyı hazırlayan yazar, yarış seyircileri ve baloda görülen Beyoğlu sosyetesinin kadınlarının şıklık ve güzelliklerini de belirtmeği ihmal etmez. Diğer bir balo ise 5 Ey-

Kont Edward Szèchenyi (Ziçni Paşa)

lül günü Büyükdere'de M.De Vendevre'nin malikânesinde düzenlenmiştir.¹⁴ İstanbul ve Türkiye hakkında kitapları ve makaleleri olan Gaston des Godins de Souhesmes'in de aynı zamanda beslediği olduğu ve iki eserinin bu sırada yayınlandığı da haber verilir.¹⁵ 1867'de İstanbul'a yerleşerek Saray'ın ipeklilerini sağlamlaştıran işe başlayan, sonra Lyonnaise Sigorta şirketi temsilcisi olan Jules Compte-Calix'in de ölümüne buradaki işaret edilir.

Ekim sayısında G.Laffon tarafından Fransızcaya manzum olarak çevrilmiş Türkçe bir manzume yer alır. Aslı bir Kırım hanı tarafından yazılan bu şiir, Cevdet Paşa tarihinin birinci cildinden alınmıştır.¹⁶ Aynı sayıda ünlü bir hekim olan A.Zoeros Paşa'nın gençliğinde yazdığı "Gözyaşı" başlıklı Grekçe bir şiiri de asıl metni ve Fransızca nesir halinde çevirisi ile yer almıştır¹⁷ (s.302-303). Bu sayıda sadece Ekrem Bey olarak anılan Rezaizade Ekrem Bey (1846-1913) ve onun *Talim-i Edebiyat* başlıklı eserine dair M.-Bey-S. imzalı bir makale de yer alır. Burada ayrıca *Zemzeme*'den alınarak Mehmed Bey Shahtah-tensky tarafından Fransızcaya çevrilen, Ekrem Bey'in şiir hakkındaki görüşleri de bulunmaktadır (s.311-315, 341-344). Bu yazıyı hazırlayan yazarın, Türkiye'ye sığınmış Müslüman olan Polonyalılarından biri olduğu adından anlaşılmaktadır. Beyoğlu haberlerinde (s.322-327), Feriköy Hıristiyan mezarlığında, 1855-56 Kırım harbi sırasında yarananıp, Yeniköy hastanesinde ölen İtalyanlar için yapılan 12 m. yüksekli-

ğinde bir anıtın açılışı anlatılır. Uzun uzadıya hikâye edilen bir dedikodudan sonra, Beyoğlu'nda *Ruy-Blas* ve *Traviata* operalarının temsil edildiğini haber verir.

Kasım sayısında Mavroyeni Paşa'nın Konstantin Karateodori'nin hayatı hakkında yaptığı yayından bahsedilmekte (s.329-331),¹⁸ ancak bu üç sahifelik yazıda esas konunun çok dışına çıkılarak Kızkulesi'nin adı ile Gazi, kâfir ve gâvur terimlerinin anlamları üzerinde durulmaktadır. Bu sayının Beyoğlu haberlerinde (s.370-374) "Topal şeytan", Fransız, İtalyan, Alman, Rum ve Ermeni karışımı dejenere ve zayıf bir "ırk" olan Beyoğlu levantenlerini tenkit ederken, Rumların Osmanlı Devleti içinde kültür seviyelerinin çok yüksek olduğunu, her tarafta okullar açtıklarını vurgular. Arkasından Valide Han'ında Muharrem ayında İranlıların yaptıkları ayini Beyoğlu sosyetesinin merakla görmeğe gittiğini anlatır. Bu kanlı ayine bilhassa kadınlar pek meraklıdır.

Maria Nivart Virjini Hanım

*à mon très cher
frère Adolphe
Thalasso*

Adolphe Thalasso'nun imzası

Dergi'nin ilk cildini tamamlayan 1885 yılının son Aralık ayı sayısında Bareilles'in İstanbul'da dilenciler hakkında bir yazısı yer alır (s.377-382). Bu yazıda körlerden yüzelli kadarının Şehzade camii tabhanesinde barındıklarını bildirir. Bu körler Muharrem ayında şehirdeki diğer körler ile birleşerek 4-5 kişilik topluluklar halinde İstanbul'a yayılmakta ve ayın dokuzuna kadar çok güzel bir sesle ilâhiler okuyarak dolaşp, bilhassa konakların önlerinde durarak dilenirler. Bu makalenin yazarı Bertrand Bareilles, Mekteb-i Tıbbiye'de öğretmenlik yapmış, İstanbul ve

Türkiye hakkında iki de kitap yayınlamış bir kişidir.¹⁸

Aynı sayıda Osmanlı mimarisi ve Bursa'da Yeşil Camii'ye dair Marie de Launay'ın bir makalesi bulunmaktadır (s.387-391). Bu yazıda, Belediye altıncı Dairesi mühendisi olan M.de Launay, genellikle sanıldığı gibi Osmanlı mimarisinin Bizans mimarisinin taklit ve devamı olmadığını belirtmekle yazısına başladıktan sonra Yeşil Camiiyi anlatır.¹⁹ Burada pek göze çarpmayan bir özelliğe de dikkati çeker: camii'nin pencerelerindeki demir parmaklıklarda altın kakmalı süslemeler bulunmaktadır.²⁰ Bu sayının sonunda, sahnelere dair Silva imzalı bir yazıda Mme Monti grubunun Beyoğlu'nda *Ayda* ve *Rigoletto* operalarını, Byron grubunun ise *Faust*'u sahneye koyduklarını, artistlerin başarı derecelerinin üzerinde durarak anlatır.

La Revue Orientale'in 1886 yılına ait ikinci cildinin Ocak ayı sayısında İkiat Bey'in uzun bir hikâyesi bulunmaktadır (s.10-16). "Türk halk masalları" başlığı ile yayınlanan bu yazı, Üç ağaç kavunu ağacı masalını anlatmaktadır. F.Th. Muhlmann tarafından yazılan İstanbul'da Kariye camii başlıklı yazıda ise (s.18-22 ve 49-57), bu eski Bizans kilisesinin kubbe, duvar, kemer ve tonozlarını süsleyen ve Türk devri boyunca çoğu üstleri kapatılmaksızın duran mozaikleri ilk defa olarak anlatılmaktadır. Bir dipnotta işaret edildiğine göre İstanbul'da İngiliz kilisesi rahibi C.G.Curtis, *British Mechanic Institution*'da 1876'da verdiği bir konferansta ilk defa bu mozaikler üzerine dikkati çekmiştir. Muhlmann ayrıca başka bir dipnotta A.Leval ve Alman Devleti mimarı Wegner ile Kariye camii hakkında bir monografya hazırladıklarını ve metin içinde pek çok resim metin dışı levhaları olacak bu eserin 1886 yılı içinde çıkacağını da haber verir (s.19, not 2). Fakat böyle bir kitap hiçbir vakit çıkmamıştır.²¹ Derginin Şubat ayına ait ikinci ve son sayısında, Muhlmann'ın Kariye camii'nin mozaiklerine dair yazısının sonunda ilgi çekici bir not vardır (s.57). Burada rahip C.G.Curtis yaza-

Geçen yüzyılın sonunda adı bilinmeyen bir Fransız ressamın karakalemle çizdiği Beyoğlu'ndan tipler. Üstte sağ başta yer alan kadın portresi alttaki resimle aynı olup, o yıllarda ünlenmiş bir şarkıcı olması muhtemeldir. (Semavi Eyice Koleksiyonu)

ra 1860'dan önceleri de mozaiklerin açıkta olduğunu bildirdiği yazılmıştır. Yabancıların hiç tanımadıkları bu tarihî eseri o tarihlerde Büyük Britanya Başkonsolosu Carlton Cumberbatch ilk defa ziyaret etmiştir. Herhalde yabancılar onun uyarması ile Kariye camiini "keşfetmişlerdir".

Ocak ayı sayısının Beyoğlu haberleri bölümü (s.35-40), şehrin Hıristiyanlarla dolu bu mahallelerinde, Noel yortusu ile ilgili olarak çocukların ve hatta büyüklerin yaptıkları bir çeşit dilencilikten bahisle başlar. Geceleri fenerlerle ev ev dolaşarak para toplanmaktadır. Bunun arkasından Beyoğlu karnavalına geçilmektedir. Bu arada François Della-Sudda Bey'in mükemmel bir piyanist olduğu haberi de verilir. Düsseldorf'da Rubinstein tarafından ustalığı anlaşılan ve Viyana'da ünlü piyanist Lechitisky'ye gönderilerek onun yanında yetişen, sonra Berlin konservatuarında Kulak'ın yanında sanatını ilerleten Della-Sudda, Liszt ile önce Weimar'da, sonra Bayreuth'de çalmış, arkasından da Almanya'nın birçok yerlerinde konserler vermiştir. Şimdi Beyoğlu'nun en büyük eczacılarından Della-Sudda ailesinden olan bu genç, sanatını İstanbul'da Beyoğlu'nda gös-

terecektir.

Dergi'nin 1886 Şubat'ında çıkan son sayısı, Kariye camii mozaikleri hakkında makalenin devamı ile başlamaktadır. Bu sayıda J.V.Adjemian (Acemyan)²² adında bir Ermeni vatandaşın Türk tiyatrosu hakkındaki makalesi yer alır (s.65-71). Burada Türklerin tek sahninin Karagöz olduğu ve gerçek anlamıyla tiyatronun Ermeniler tarafından yaratıldığı vurgulanır. İlk oyunlar Paris ve Venedik Mekitarist okulları öğrencileri tarafından Ortaköy'de veya Beyoğlu'nda Şark Tiyatrosu (Théâtre Oriental) denilen yerde sahneye konulmuştur.²³ Burası sonra da Yeni Tiyatro adını almıştır. Bu ilk amatör oyuncularından sonra, adı Ermenice'de Vartov olan Güllü Agop Efendi, bu canlılıktan faydalanarak sayıları sonra yüzlü bulan bir ekip kurmuş ve evvelce Solulie'nin canbazhanesi olan binada Gedik Paşa Tiyatrosu'nu kurarak burada uzun yıllar kalmıştır.²⁴ Şuradan buradan topladığı artistleri, hiç Türkçe bilmeyen Fransız rejisör Ménadier yetiştirmiştir. Önceleri oyunlar kâh Türkçe, kâh Ermenice oynanmış, fakat kısa süre sonra sadece Türkçe adapte veya telif eserlerde kalmıştır. Güllü Agop Efendi'nin iyi idaresi sonunda yetişen sanat-

çılardan Rechdunî, Papazyan, Bayan Maria Nivart, Adcig, Virjini Karakaş ve genç erkeklerden Mınakyan ile Triantz bilhassa dikkat çekmiştir. Güllü Agop, 1874'den az önce Dikran Çuhacıyan ile Alexandre Alboretto'nun müziği ile bir Türk opereti sahneye koymuş, başlangıçta Şerif Ağa olan bu oyunun adı sonra *Arif'in Hilesi*'ne çevrilmiştir.²⁵ Ancak halk bu müzikli oyundan hoşlanmadığından, Agop Efendi tiyatrosundan müziği kaldırmış ve 1874'den itibaren operetin yerini alan dram, Beyoğlu ve İstanbul sahnelerini istilâ etmeğe başlamıştır. Derginin bu son sayısı da Beyoğlu'nda oyunlar, sosyete dedikoduları, balolara dair haberler ile sona ermektedir.

La Revue Orientale'in çıkmış bütün sayılarının içinde ilgi çekici bulduğumuz yazılar bunlardır. Bu dergi, yüz yıl önce, İstanbul'un bir parçası olan Beyoğlu'nda ayrı bir dünyanın varlığını ortaya koyar. □

¹ G.Groc - I.Çağlar, *La Presse Française de Turquie de 1795 à nos Jours, Histoire et Catalogue*, İstanbul 1985, s.165, no.444.

² Mehmet Önder, "80 yıl önce yayınlanan bir sanat ve edebiyat dergisi" *Hisar*, 9. yıl, cilt V, sayı 15/90 (Mart 1965) s.10.

³ Beyoğlu hayatını iyi tanıyan Sait Naum Duhanî, *Les temps qui ne reviennent plus, Quand Beyoğlu s'appelait Péra*, İstanbul 1944, s.19'da İtalyan elçiliği tercümanı Canglia'nın Thalasso ailesinden bir kız ile evlendiğini bildirirken, gelinin "İstanbul'a yerleşmiş en temiz İtalyan ailelerinden birine mensup olduğuna" işaret eder. Yine Duhanî'nin yazdığına göre Adolphe Thalasso sonraları Paris'e yerleşmiş ve Le Théâtre Libre'in yazarlarından olmuştur. Fakat bizzat Thalasso'nun yayınladığı bu tiyatro hakkındaki kitapta, 1896'ya kadar Thalasso'nun hiçbir piyesinin adı yoktur. Thalasso'nun, "Açlık" (*La faim*) ve "Sanat" (*L'art*) başlıklı iki oyunu kitap halinde basılmıştır.

⁴ Thalasso'nun yalnız bu kitabına kütüphanelerimizde raslanır. Almanca ile Fransızca baskılarda, en başta yer alan Şehzade Abdülmeccid Efendi'ye sunuş yazıları birbirinden değişiktir. Normal baskısı da oldukça lüks olan bu kitabın çok az sayıda fevkalade lüks basılmış sayıları da vardır.

⁵ Metin And, *André Antoine*, "Milliyet" gazetesi, 23 Aralık 1964; Antoine Türkiye'ye dair hatıraları Fransa'da, "Soleil du Midi, Quotidien Marseillais" adlı günlük gazetede (Eylül 1915) yayınlanmıştır. Çok sonraları bu hatıralar küçük bir kitap halinde basılmıştır, A.Antoine, *Chez les Turcs*, yayınlayan Metin And, Ankara 1965; ayrıca bkz. Özdemir Nutku, *Darülbeydi'nin elli yılı*, Ankara 1969, s.16-19 ve 21. Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet devirlerinde 80 yıllık hatıralarım*, İstanbul 1951, s.131.

⁶ A.Thalasso, *Le Théâtre Libre, Essai critique, historique et documentaire*, Paris 1909. Bu kitap Mercure de France yayınevi tarafından basılmıştır.

⁷ Thalasso'ların Beyoğlu'nda, Meşrutiyet caddesinden İstiklâl caddesine çıkan, eski adı Glavyan olan şimdiki Kallavi sokağında evleri vardı, bkz. Said Naum-Duhani *Vieilles Gens, Vieilles Demeures-Topographie Sociale de Beyoğlu au*

XIXème Siècle, İstanbul 1947, s.23. Bir Thalasso, Naum Paşa Duhanî'nin amcası, Tiyatro sahibi Mikhaïl Naum'un kızıyla evlenmişti. İsviçre'li Heer ailesinden bir kişi de Henriette Thalasso adlı kızla hayatını birleştirmişti. Bu kitabın Türkçe baskısı resimli olması bakımından daha güzel ise de metin iyi çevrilmemiştir, bkz. *Eski İnsanlar, Eski Evler*, İstanbul 1982, s.27.

⁸ Széchényi ailesinden Kont Ferenc S. (1754-1820) ile Istvan S. (1791-1860) Macar tarihinde büyük üne sahip kişilerdir. Gustave Thalasso'nun kart yolladığı Kont Széchényi ise aynı aileden bir başka kişidir. Yakın dönem Türk tarihinde adı geçen Edvard Széchényi ise Zicni Paşa olarak tanınmış olup, Istvan'ın oğludur ve II. Abdülhamid yıllarında itfaiye komutanı olarak vazife görmüştür.

⁹ Dalleggio'ların bulunduğu Syra adasına dair büyük bir yayında bulunmaktadır, bkz M.P.Stephanos, *Syrianes Selides*, Atina 1973, II, Ancak burada Derginin muhasebe müdürü Etienne (= Stephanos) Dalleggio'ya raslanmamaktadır.

¹⁰ Burada adı geçen kişi Lâstik lâkabı ile tanınan Kemalpaşazade Sait Bey (ö.1921)'dir. Çok iyi Fransızca bilen Sait Bey, öz Türk dilinin savunucularından idi.

¹¹ Bu yazının esası Namık Kemal'in Ebuzyia Tevfik Bey'in çıkardığı *Hadika* adlı gazetesinin 27 Şevval 1289 (8 Ocak 1873) tarihli 33. sayısında yayınlanan mektubudur. Bkz. R.Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi III-Tanzimat Tiyatrosu*, İstanbul 1961, s.170-173. Böylece görülüyor ki, bu Fransızca dergide çıkan Türk imzalı birkaç yazı da başka yerlerde basılmış yazılardan alıntılardır.

¹² Della-Sudda'lar İstanbul'a yerleşmiş büyük bir İtalyan ailesidir. Francesco Della Sudda (1814-1866)'dan başka Giorgio Della Sudda (1835-1913) eczacılık ile uğraşmışlardır. Burada Faik Paşa Della-Sudda olarak geçen kişi Giorgio olmalıdır. Bkz. Bedi N.Şehsuvaroğlu, *Eczacılık tarihi dersleri*, İstanbul 1970, s.253; bilhassa, Turhan Baytop, *Türk eczacılık tarihi*, İstanbul 1985, s.150, 223, 412.

¹³ Bu savaş sırasında Türk halkına karşı yapılan zulümler hakkında bkz. Anonim, *Histoire de la Guerre d'Orient 1877-1878*, Bruxelles 1878, s.103; s.106'da Alman, Avusturya, Amerika B.D., Fransa, İngiltere'nin en büyük gazete ve dergilerinin savaş muhabirlerinden yirmisinin beraberice imzaladıkları ve bu vahşeti protesto eden yazısı; s.114'de Fransız *Le Temps* gazetesi muhabirinin Kızanlık'da gördüğü faciayı anlatan yazısı. Ayrıca bkz. Zeynep Kerman *Ruslar'ın Asya'da ve Rumeli'de yaptıkları mezâlim*, İstanbul 1987, bilhassa s.50, 61, 103, 130-135.

¹⁴ Eşi "Fenerli" bir aileden olan M.de Vendevre bir Fransızdı. Bkz. Said Duhanî, *Vieilles gens, Vieilles demeures*, s. 8; Türkçesi, s.17. Birçok fertleri Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan, Karaca ailesinden Jean Karaca (1835-1894)'nın kızı Marguerite, 1880'de diplomat Jules Evain, baron de Vendevre ile evlenmiştir, M.D.Sturdza, *Grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris 1983, s.258-259.

¹⁵ G.des Godins de Souhesmes'in Türkiye ve İstanbul hakkında şu kitaplarını görebildik: *Au pays des Osmanlis*, Paris 1894; *Turcs et Levantins*, Paris 1896; *A guide to Constantinople and its environs* (İngilizceye çeviren, Gr. P. Cacavas) İstanbul 1893, bu küçük rehberin herhalde Fransızcası da vardır.

¹⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 2. baskı, İstanbul 1309, I, s.268, Gazel tarzında olan bu sekiz beyitlik şiir Kırım hanlarından Gâzi Girây Han (1588-1596 ve 1596-1608) tarafından yazılmıştır.

¹⁷ A.Zoeros Paşa, өзүн yıllar Mekteb-i Tıbbiye'de ders vermiş, Paris'e gönderilerek orada Pasteur'ün yanında çalışmıştır. Zoeros Paşa, Padişah II. Abdülhamid tarafından, Louis Pasteur

(1822-1895)'e "insanlığa yaptığı iyilikten dolayı" bir Osmanî nişanı ile birlikte, kurduğu Kuduz Enstitüsü için 10.000 altın frank bağış takdim etmek üzere yollanmıştır, bkz. Said Duhanî, *Quand Beyoğlu s'appelait Péra*, s.73.

¹⁸ Karatheodori ailesi, İstanbul'un Rum aristokrasisine sonradan girmiştir. Ailenin en eski başı, Sakız'da 1844'e doğru ölen Theodoros'dur. Bunun torunu Konstantin Karatheodori (1802-1879) ünlü bir hekim olup, Sultan II. Mahmud ile Abdülmeccid'in saray hekimliğini yapmıştır. Aynı soydan olan Aleksandros Karatheodori (1833-1906), Osmanlı Devletini Berlin Kongresi (1878-79) görüşmelerinde temsil etmiş, Hariciye nazırı ve Sisam Beyi olmuştur, bkz. M.D.Sturdza, *Grandes familles de Grèce*, Paris 1983, s.259-260. Karatheodori'nin hayatına dair *Bios Konstantinou Karatheodori* (Paris 1885) başlıklı Rumca bir kitap yayınlayan Dr. Spiridon Mavroyeni Paşa (1817-1902)'dir. Hakkında bkz. The. Blancard, *Les Mavroyeni*, Paris 1909; ay. yazar, *Quelques détails additionnels à la monographie des Mavroyeni*, Marseille 1921; H.Konstantinidou, *Symbolai eis ten Historian tes engis Anatoles*, 2 cilt, İstanbul 1949-50, s.29-32; Sturdza, ay. esr. s.339-340.

¹⁸ Bertrand Bareilles, Türkiye ve İstanbul hakkında bir kaç kitap yayınlamıştır: *Les Turcs, ce que fut leur empire, leurs comédies politiques*, Paris; *Constantinople, ses cités Franques et Levantines (Péra-Galata-Banlieue)*, Paris 1918. Türklerle pek iyi hisler besleyen bu adam, Tıp Fakültesinde Fransızca öğretmeni olarak çalışmış, "neseli ve sempatici" bir kişiydi. Şehzade Abdülmeccid Efendi'nin Fransızca öğretmenliğini de yapmış, Hamidiye Etfal Hastanesi yıllığının Fransızca bölümünün redaktörü de olmuştur, bkz. Tevfik Sağlam, *Nasıl okudum?* 3. baskı, İstanbul 1981, s.55.

¹⁹ Marie de Launay, İstanbul'da ilk Belediye Teşkilatı kurulup, Beyoğlu 6. Belediye dairesi olarak çalışmaya başladığında, Galata surlarının büyük bir kısmı kaldırılırken, bunlardaki Ceneviz armalarını toplamış ve bu hususta ilk çalışma olan uzun bir makale yayınlamıştır, *Notice sur le Vieux Galata, "L'Univers, Revue Orientale, Politique, Littéraire et Scientifique"*, I (1874) s.25-30, 105-116, 170-178, 225-233.

²⁰ Yeşil camideki bu ilgi çekici özellik hakkında Bursa müzesi personeline Bedri Yalman geniş bir araştırma yaparak bir doktora tezi hazırlamıştır.

²¹ Bu kitap yayınlanmadan kalmış olmakla beraber, o yıllarda çekilmiş fotoğraflara rehber olmak üzere yazacak olanlardan biri tarafından küçük bir broşür basılmıştır, A. Leval, *Catalogue des principales mosaïques existant à Kahrié Djami*, İstanbul 1886.

²² Kevork Pamukciyan, *Acemyan mad. İstanbul Ansiklopedisi*, 2. baskı, İstanbul 1958, I, 190-191'de Mıgırdıç Acemyan (1838-1917), Ohannes-Hovhannes Acemyan (1840'a doğru-1871) ve diğer Ohannes Acemyan (ö.1895)'dan bahseder. Bunların her üçü de sahne sanatları ile yakından ilgilidir. Bir tanesi 1871'de öldüğüne göre dergideki yazıların sahibi olamaz. 1895'de ölen diğer Ohannes Acemyan, tenor olarak sahneye çıktuktan başka "tiyatroya dair tenkit yazıları İstanbul Ermeni ve Fransız başınında" yayınlamıştır. Ancak her üç Acemyan'ın da küçük adları dergideki Acemyan'ın J.V.bazı harflerine uymamaktadır.

²³ Şark (Doğu) tiyatrosu hakkında bkz. R.Ahmet Sevengil, *Türk tiyatrosu tarihi, III-Tanzimat tiyatrosu*, İstanbul 1961, s.7.

²⁴ Gedikpaşa tiyatrosu hakkında bkz. Sevengil, aynı esr. s.53 ve dev.

²⁵ Dikran Çuhacıyan'ın bu opereti için bkz. Sevengil, ay. esr. s.87; Çuhacıyan'ın etrafı biyografyası için bkz. Kevork Pamukciyan, *Çuhacıyan md. İstanbul Ansiklopedisi*, 2. baskı, İstanbul 1966, VIII, s.4151-4156.

